

БАТАК VS. ЛЮДМИЛА ЖИВКОВА (ОПИТ ЗА СОЦИОЛОГИЯ НА ИСТОРИЯТА)

Резюме: Статията прави усилие да разграничи полето на академичното и идеологическото, експлоатирайки няколко примера от съвременната научна ситуация в България. Анализът осмисля случващото се през филтрите на различни концепции за структура и функция на науката като обществено полезен ресурс. Сред основните разделителни линии в това отношение е тази между професионално-научно и популярно.

Използвани са съвременни социологически и антропологически изследователски оптики, даващи възможност за задълбочено проучване на отношенията между наука и общество, за вглеждане в историята и теорията на историческото познание, и механизмите, по които то бива произвеждано. В този контекст е обърнато внимание и на проектите за конструиране на научна общност, както и на изначално заложените във всеки от тях критически потенциали.

Ключови думи: социология на историята, граници на дисциплинарното поле на историята, научно и политическо, социология на социализма, научно гилдийно съзнание

Българската наука доказва, че ако няма кой знае какви резултати, поне е съхранила съвестта си – конференция, посветена, на едно от лицата на късния социализъм, бе спряна от свършено законен протест. Подобна позиция защитаваха партиите, свързани с демократичните промени в България, пряко свързани с падането на тоталитарния режим. Насреща на събитието застанаха и редица учени, също убедени декократи, някои от тях – десни по политически убеждения. Сред тях са политологът Светослав Малинов, преподавател в Софийския университет, евродепутат, който заяви: „Във времето, което организаторите на честването се канят да нарекат 'културно отваряне', от живкова България се излизаше с изходна виза, границите бяха от бодлива тел, а на браздата разстрелваха младежи на възрастта на моите студенти, само защото искаха да избягат от затвора, в който Живкови и още няколко фамилии държаха целия ни народ. Не съм предполагал, че толкова брутална гавра с истината може да се случи в Софийския университет – един от символите на свободата“.¹ Подобен

¹ Вж. <http://smalinov.eu/2012/10/17/sram/>.

патос носят и изказванията на философа Калин Янакиев, според когото „На тази конференция бяха струпани привърженици на Людмила Живкова и социализма. Затова бе считано с право, че се **прави опит за реабилитация на комунистическия режим**“.² Ето какво споделя философът Тони Николов относно епохата на Людмила Живкова по същия повод: „Помним и за разделението на правоимащи и правонаямащи: за затворения достъп до книги и филми... А пък лично аз си спомням как (...) мой съсед има неблагоразумието да си поръча ’три людмилки’, вместо ’три принцеси’³, и задълго изчезна от София“.⁴ Философският факултет на Софийския университет прие протестна декларация, осъждаща конференцията като ненаучна и опит за реставрация на преодоланото тоталитарно минало.

Не, напротив, научната ни общност отново демонстрира, че не е нито научна, още по-малко – общност, защото за науката няма забранени територии, а близкото минало е също толкова минало, колкото по-далечното, следователно подлежи на изследване. На тази страна застанаха организаторите на събитието, сред които историчката Искра Баева, бивш член на Висшия съвет на Българската социалистическа партия (наследила комунистическата партия, управлявала България след преврата на 9 септември 1944 г.), която заявява: „Много сме изненадани от политическия характер на случващото се. Конференцията не случайно се провежда в Софийския университет, защото става въпрос за историческа конференция“.⁵ В този смислов ред е и откриващото изказване на декана на Историческия факултет, Пламен Митев, който заявява: „Очевидно 23 години преход се оказаха недостатъчни да се научим да уважаваме плурализма на мненията. (...) При нас няма табуа и слава богу, защото пътят към храма на знанието не минава през забрани или през забрави“.⁶

Навярно така звучат полюсите на реакцията, предизвикана от научното събитие, посветено на 70-годишнината на Людмила Живкова и приютено от най-старото висше училище в България – Софийския университет „Свети Климент Охридски“, което застана с максималния възможен авторитет зад него. Датата е 19 октомври 2012 г. И наистина, в духа на честната игра или по-скоро – на академичната прозрачност и коректност, предложените доклади бяха публикувани не къде да е, а на сайта на университета⁷, задавайки по този начин поне няколко насоки на разбиране: едно – това събитие е научно и никой не може да отмени това, тъй като зад него застава центърът на знанието; две – то

² Вж. <http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1598623>.

³ „Принцеса“ е и популярно понятие за вид закуска.

⁴ Николов, Т. „Каква ни е Людмила Живкова?“ – *портал Култура*, 20.10.2012 (<http://kultura.bg/web/каква-ни-е-людмила-живкова/>).

⁵ http://www.webcafe.bg/id_400910579_Osvirkaha_konferentsiyata_za_Lyudmila_Jivkova.

⁶ <http://www.mediapool.bg/protesti-i-skandali-saprovodiha-konferentsiyata-za-lyudmila-zhivkova-news198546.html>.

⁷ Вж. https://www.uni-sofia.bg/index.php/bul/novini/novini_i_s_bitiya/p_tyat_k_m_hrana_na_znaniето_ne_minava_prez_zabrani_i_zabravi

е научно и по силата на написаното в изчетените и дискутирани текстове, тъй като те са написани от лица с научни титли, а според стандартното очакване, изхождащо от определението им, те произвеждат познание от полза на обществото или поне на научното микрообщество; три – организатори и участници застанаха с лицата и имената си, видимо залагайки и личното си достойнство – обстоятелство, което заслужава да се отбележи, тъй като представлява истинско изключение на фона на всеобщо-лепкавото малодушие, настанило се в научните центрове, считани за традиционни, бидейки финансирани от държавни бюджет, без видими перспективи да бъде отстранено.

Случай като този дава основание да се погледне и отвъд фактологията на конкретния конфликт, разсъждавайки за университета и границите му, за мястото на политическото в него, за различните проекти за производство на знание, възможните им връзки с идеите за свобода. Не на последно място, в този контекст биха могли да бъдат поставени по достатъчно изострен начин проблемите, свързани с отстояването на научното пространство като предел на политическото мислене в най-малко два аспекта: като поле, което оставя извън себе си лихата връва на ежедневно политикантстване, удържайки възможността за гледане на случващото се от дистанция – активна, не съзерцателна; и като територия на консервативни ценности, които се осъществяват и имплантират в действие от взаимодействащите си критически интуиции, разгръщащи се на свободния терен, на празното място в сърцевината на университетския топос.⁸

Конференция, в която участва лично дъщерята на обекта на изследване, представяйки доклад, озаглавен „За майка ми като личност и като ръководителка на българската култура“⁹, трудно може да бъде считана за еманация на научното. Макар и въведено с обяснението, че е замислено „в два потока – от страна на свидетели на събитията във въпросния социалистически период, а от друга – на учени и аналитици, които да предложат различни гледни точки“¹⁰, подобно събитие мъчно би могло да бъде удържано на терена на науката. От публикуваната програма ясно личи, че ако такова разделение има, то не е част от началните намерения на организаторите, а по-скоро от извинителната им реч, въвеждаща събитието в наукообразен модус. В първата ѝ част, наред с историка-медиевист акад. Васил Гюзелев, прочел доклад на тема „Няколко думи за Людмила Живкова“, философа чл. кор. Васил Проданов, представил се с изложение под заглавие „Людмила Живкова в контекста на културните и идеологически промени в България през 70-те години“, и проф. Евгения Калино-

⁸ Вж. Манчев, Б. „Университетът и политическото“ – *Култура*, 39 (2745), 22.11.2013.

⁹ За жалост почти всички публикации на програмата на събитието са свалени, в това число и от сайта на Софийския университет, и на електронното историческо списание „Анамнезис“. В насипно състояние тя е все още налична на страницата на вестник Дума – печатен орган на партията, наследила комунистическата: <http://www.duma.bg/node/41240> – *Дума*, 242, 18.10.2012.

¹⁰ Изказване на Искра Баева в сутрешния блок на националната телевизия bTV, отразено в <http://btvnews.bg/article/bulgaria/obshtestvo/professori-ot-su-s-kraini-pozitsii-za-provaleniya-forum-za-lyudmila-zhivkova.html>

ва, историк и преподавател по съвременна българска история в Историческия факултет на Софийския университет, личат фигурите на художника Светлин Русев със съкровено „За Людмила Живкова“, на поета Любомир Левчев – „Людмила Живкова, с която работих“. Вторият панел на конференцията също събира професионално хетерогенни люде – започвайки от първата директорка на националната класическа гимназия Гергина Тончева – „Людмила Живкова за средното образование и връзката му с движението ’Знаме на мира’ до професионалните историци като проф. Искра Баева, предложила доклад „Людмила Живкова в контекста на Източна Европа“.

Никак не бива да бъде пропускано обстоятелството, че личният състав на конференцията далеч не е обединен само от левите си политически нагласи – факт, който е колкото очакван, толкова и неукорителен, тъй като университетът е пространство на сблъсък на критически интуиции, в което замерването с обвинения няма място. Даже напротив – граждански активната позиция е част от определението на учения, доколкото научното поле генерира знания, чиито потенциали прехождаат – ако си позволя да употреба тук известната фигура на Рикьор – от текста към действието.¹¹ Обстоятелство, което не влиза в противоречие с идеята за университета като автономна територия на критика, където интелектуалният продукт не бива сведен единствено до своята практическа възможност.¹²

В числото на участниците личат имена на фигури, участвали в изковаването и реализацията на проекта на Живкова за окултуряване на имиджа на българското общество пред международната общност, акцентирайки върху приноса на българи в световната цивилизация. Л. Левчев нерядко се превъплъщаваше в придворен поет на режима, Св. Русев и други отоваряха за визуалните репрезентации на късния социализъм, а на В. Гюзелев (на изобретателя на тракологията, науката за траките, Александър Фол, и др.) беше поверено изковаването на модела на национал-комунистическата българска идентичност в полето на историята.

Сред присъстващите е и Димитър Иванов¹³, последният ръководител на Шесто управление на Държавна сигурност, определено да се бори с идеологическата диверсия – институция, равносилна на своите нацистки аналози, чиято дейност е причина за множество физически изтребени, далеч повече разнебитени съдби и безчет животи, преминали в страх и отчуждение. Съвършено заслужено прякорът му е Митьо Гестапото – и той, и службата, която е представлявал, са известни с чудовищната си жестокост и безкомпромисност в справянето с всяко инакомислие. Приемам веднага обвинението, че привеждането на подобен пример е чиста проба спекулация – Софийският университет е публична институция, произвежданото на негов терен знание е отворено и всякога в модуса на диалога, ето защо всеки би могъл поне да присъства, без това да бъде предмет на специално разрешение. Заставането на една от най-одиозните

¹¹ Рикьор, П. *От текста към действието*, София, 2000.

¹² Вж. Манчев, Б., *цит. съч.*

¹³ Факт, документиран в серия новинарски фотографии: <http://www.mediapool.bg/gallery/198/2b7a9113b42e1365406234109994042c.jpg>

фигури в съвременната българска история зад събитие като конференцията, посветена на Людмила Живкова, би могло да се разбере и метафорично. Прочее, дохождането на Д. Иванов на тъкмо тази конференция, а не на някоя друга, може да се разчете и като знак, сигнализиращ усилие, заплашващо наличието на динамична, критическа празнина, на критическо рождено лоно, фундамент на културата на университета, като символ на някогашната подмяна на научното изследване с наукоидното препотвърждаване на политическата повеля, характерно за тоталитарната държава.

Подобно тълкуване изглежда още по-логично на фона на страха от реставрация на репресивни практики от миналото, смятани за парадигмално несъвместими с демокрацията и свободата. Това усещане за заплашеност и безсилие на личността и гражданството срещу системата е поставено в хранителната среда на агресивните медийни образи на Русия на Путин (безпричинните арести на политическата опозиция, потискането на всяка гражданска инициатива, критична към провежданите политики и др.), скандала с незаконното подслушване на високопоставени европейски политици от страна на разузнавателните служби на САЩ, и назначаването на разпознаваеми лица от криминалния свят на ключови властови постове в България.

Струва ми се, че тук е мястото да напомня, че събиране на български и чужди учени, посветено на Батак като място на памет, беше брутално разгонено, подобно на бесовско сборище, участниците в него бяха обявени за предатели¹⁴, платени агенти¹⁵ и хора, насилващи не само травмата „Батак“, а цялото крехко здание на българската национална идентичност. Действието се разви през май 2007 г. Професионални историци с научни титли привидяха в деконструктивния метод и усилието за разчитане на историята на онова, което смятаме за даденост, атака директно срещу концепта „Българско възраждане“¹⁶, на чийто постулати се гради националистическия проект за българската нация. Ненапразно за мнозина третата четвърт на XIX век е време, съдържателно равно на митологичния „златен век“.¹⁷ Срещу събитието тогава в един глас креснаха

¹⁴ Освен тази квалификация, цял ред потребители на социалната мрежа facebook, наричащи себе си патриоти, пишат за Балева с неподправен цинизъм като за покойница: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=431103080304927&id=146218868743068

¹⁵ Някои медии дори посочват сумата от 2000 евро, които според тях Балева е получила като хонорар: http://frognews.bg/news_228/Uchenata_moma_Martina_Baleva_vzela_2000_evro_da_dokaje_che_klaneto_v_Batak_e_balgarska_razduvka/

¹⁶ Личният принос тук принадлежи на Илия Тодев, понастоящем директор на Института за исторически изследвания към Българската академия на науките, бивш ръководител на секция „История на българския народ през XV–XIX век“: Тодев, Ил. „Баташкото клане – мит или история? (Възрожденознание и възрожденофобия – 4 тезиса за академична дискусия)“ – лекция на открито събрание на Научния съвет на Института по история, 22.05.2007 г. Вж. на адрес: http://www.ihist.bas.bg/sekcii/CV/_private/Ilija%20Todev/Tezisi_Batak.htm

¹⁷ Повече по въпроса вж. у Алексиева, А. „Емоционални употреби на миналото: Възраждането като Златен век“. – *...първа радост е за мене. Емоционалното съдържание на българската национална идентичност: исторически корени и съвременни измерения*, съст. Н. Аретов, София, 2012, с. 281–298.

тогавашният директор на Националния исторически музей – институция, изковаваща визията на разказа за българската нация, Божидар Димитров; президентът тогава – Георги Първанов; а им пригласяха още купчина знайни и незнайни войни на национализма, наредили се зад тях с широко отворени очаквания да осребрят комплексите на българина и демагогията на двамата всепризнати майстори на манипулацията, продукт на една от най-добрите школи в тази насока – Държавна сигурност.¹⁸ Според музейният шеф научното изследване на репрезентациите на Батак като място на памет е вдъхновено и поръчано от Турция – реторическа фигура, възкресяваща мита за османското владичество като „турско робство“.¹⁹ Високият държавен авторитет на свой ред окачествява проекта като „остра провокация“ и пореден опит за „пренаписване“ на историята, интимизирана в режим „историята ни“.²⁰

Във всеки случай опасенията срещу инвентаризацията и ревизията на произведеното знание насочва към групата клишета, произведени от парадигмата на твърдолинейния национализъм (в случая – неговата последна значима редакция, осъществена под егидата на Л. Живкова в качеството ѝ на политик, отговорен за културния имидж на България), които едва ли имат място в речника на историка Г. Първанов. Макар и в настояща обективация на политик, етичката му причастност към академичното не би следвало да бъде въпросителна, а неотделим елемент от нея е отстояването на научното поле като територия за разгръщане на конкурентни критически нагласи. Условие, което по всичко личи, че в конкретния случай не е изпълнено. Дори и повърхностно гледано, намесата на държавни институции като президентството в полемика на терена на науката напомня на времената на единствената истина, пряко отражение на политически изкованата коректност, сторена от името на тоталитарната партия-държава.

И двамата, разбира се, с научни титли: единият – с неустановена титла от незнаен университет (самият той заяви, че народът го е удостоил с професура²¹), другият – доктор от закрития вече Институт по история на БКП, а това няма начин популярно да не ги намества като компетентни научни гласове.

Проблемът, няма спор, беше колосален. Неосъществените участници, наричани с всевъзможни обиди, бяха обект и на интернет-терор – пощенските им кутии бяха затрупани от писма; срещу тях се появиха ред статии, издържани между учтивия тон на Людмиловския национал-комунистически сленг, и пло-

¹⁸ Вж. Решение № 7 от 19.07.2007 г. и Решение № 12 от 1.08.2007 г. на Комисията за разкриване на документите и за обявяване на принадлежността на български граждани към Държавна сигурност и разузнавателните служби на Българската народна армия, според които Георги Първанов е бил секретен сътрудник, вербуван с оглед македонския въпрос, действащ под псевдонима „Гоце“.

¹⁹ Вж. интервюто му по въпроса на адрес: <http://news.plovdiv24.bg/26515.html>

²⁰ Думите му са цитирани тук: http://news.ibox.bg/news/id_1029358286

²¹ Подобна измама не се приема дори в партията, от която начена кариерата на бившия агент на Държавна сигурност с псевдоними имената на българските ханове Тервел, Телериг и Кардам – вж. Христова, В. „Ректор се подписвал с фалшива титла“ – *Дума*, 16, 20.01.2012.

щадния кръсък, съдържащи залпахи, написани в повечето случаи с неграмотно-лумпенски език. В многобройни интернет-форуми и коментари под новинарски или коментарни публикации бяха публикувани заплахи и нецензурни закани към Брунбауер и Балева. „Еничарка“ е сред най-неутралните определения за българката, дадени бяха предложения за отнемане на българското ѝ гражданство, а фантазията на потребителите достига до натуралистични описания на садистични практики, предназначени да овъзмездят стореното от нея, пред които перото на Зола бледнее.²² Във форума на националистическия вестник „Атака“ се намират дори лични нейни данни за връзка като телефонен номер и електронна поща, придружени от призови „предателката да бъде наказана“.²³ Вестник „Десант“ дръзва да нарече М. Балева „национален предател“, „подлога“ и „първа по коварство“, а Улф Брунбауер – „олигофрен“, „немски евреин“ (в контекста на българския национализъм речникът, впиташ еврейството, е всякога връх на оскърблението за онзи, срещу когото е насочен), „немски нахалник“ (акцентирането на фактът, че е немец, с особена сила стоварва върху него омразата на националистите към всичко „чуждо“) и „дървена глава“.²⁴ В сайта pik.bg Балева е определена като „печално известна“, „соросовъд“ (в последно време в България дейността по проекти, финансирани от Запада, в очите на националистите се смята еднозначно за предателство към нацията, за форма на шпионаж в полза на чужди сили, а говоренето по тази тема видимо актуализира реторика от времето на Студената война), „пудел на Рокфелер и Сорос с дългогодишен опит в денационализаторските си попълзновения“, „кебапчийски котарак“ (последното – отново с ясна алюзия към факта, че работи по проекти, които са заплатени от европейски научни организации) и е сравнена с „лешояд“, а изследванията ѝ са дамгосани като „отвратителни писания“.²⁵

Стигна се до там, че родителите на едно от академичните лица, иницирали конференцията – възрастни хора, живеещи в полузабвение, подобно на почти всички български пенсионери, също станаха обект на закани²⁶ – факт, който превръщаше нереализираната конференция в нещо повече, в проблем на сигурността на група граждани, разрешим не с научна дискусия или нейното разтуряне, а от органите на МВР.

Произведеният акустичен хиперфект видимо постигна целта си, след като отгласът му беше чут далеч отатък границите на България. Доказателство за това е питането на Франко Фратини, заместник-председател на Евро-

²² Вж. <http://forum.all.bg/showflat.php/Cat/0/Number/1726029/an/0/page/0#Post%3Cfont>.

²³ Вж. <http://forum.vestnikataka.bg/index.php?topic=6607.0>.

²⁴ Георгиев, Стоян. „Националните предатели се роят като мухи“ – *Десант*, 9.12.2009.

²⁵ Вж. <http://pik.bg/удари-часът-на-кебапчийските-котарац-и-news66364.html>

²⁶ Такива сведения дава относително неутралната медия Deutsche Welle – вж. <http://www.dw.de/истината-живее-опасно/a-2782613>. Информацията се появява дори в органа на праламентарно представената партия „Атака“ – екстремни националисти, изригнаха куп уцърбяващи квалификации на лична основа към Балева и Брунбауер: http://www.vestnikataka.com/?module=displaystory&story_id=40201&format=html.

пейската комисија, отправено към българските власти относно взетите мерки за пресичането на ксенофобските нагласи в обществото по повод спряната конференция, посветена на Баташкото клане, и обезпечаването на сигурността на заплашените със смърт родители на д-р М. Балева.²⁷

По темата не пропуска да се изкаже и професорът по съвременна история от Софийския университет Драгомир Драганов. Навярно за мнозина настояването му българите да спрат да пазаруват електроуреди на немската фирма „Бош“ заради финансовата подкрепа на фондация „Роберт Бош“ към научния проект на Балева и Брунбауер²⁸ би се сторило като подривно-иронично подмятане, нарочно довеждащо до смехотворна крайност нагласите на пещерния национализъм. Държа да бъде ясно, че тази позиция беше поднесена като академично познание от последна инстанция. Факт, който допълва безразличието на значителна част от гилдията професионални историци по фрапантен начин, връзвайки се насреща на правилата на всяка научно-критична позиция чрез абсурд, на който трудно може да бъде даден смислен отговор.

Зад този тип мислене прозира примордиалната ненавист на историка-чиновник, работещ на държавна служба срещу сигурно, но недостойно ниско заплащане, към проектно-ориентирания изследовател, към предприемчивия и добре ориентиран, способен да произведе академичен продукт, който е в състояние да послужи за опора в процес на взимане на важни решения за обществото. Последното – в противовес на почти напълно загубилата широка публичност наука, изковавана в държавно финансираната академична инфраструктура.²⁹ Маскирана като колизия между либералния настрой на фондационния тип изследователи и ценностите на консервативната наука, привиждана като „автентична“ и единствен легитимен представител и бранител на периметъра на националното, постоянно стесняван от деконструктивни попълзновения, зад нейния първи план ясно личат очертанията, от една страна – на едноплановите, идеологически послания, вградени в мисловното кръвообръщение дори на учени по времето на Студената война, в чиято логика всичко западно е гнило; и от друга – личната завист към представителите на съвременния начин за правене на наука, който дава далеч по-уплътнени материални перспективи.

Страната на насиленото научно събитие заеха изследователи, свързани тъкмо с науката като лична инициатива за създаване на знание, за които критическите територии не са затворени, още по-малко – само в поддържаните от държавата институции. Макар и немногобройни и некохерентни като група, неколцина от емблематичните учени, разпознаваеми с резултатите от изследователската си работа, не се поколебаха да подкрепят ценностите на демокрацията и на акаде-

²⁷ http://www.dnevnik.bg/evropa/novini_ot_es/2008/04/15/485631_bulgariia_shte_se_obiasniava_za_zaplahi_po_mediite/

²⁸ „Митът Батак“ запали и учените. Стотици хуманитаристи се обявиха против течащата кампания срещу проекта“ – *Сега*, 2.05.2007.

²⁹ Повече по въпроса вж. у Атанасов, Д. „Маргинализацията на академичния исторически разказ“ – *Маргиналното в/на литературата*, София, 2011, с. 536–562.

мичното пространство като поле на свободна интелектуална изява. Сред тях бяха професорът-културолог Ивайло Дичев³⁰; историкът Диана Мишкова³¹, ръководител на Centre for Advanced Study Sofia; изследователят на свободна практика Александър Везенков.³² Техните опити бяха обединени от усилието за удържане на границата между университет и политиканстване, между пределите на науката, в които се ражда критичната нагласа, способна да произведе експертно мотивирани действия, калкулирайки ефектите от тях, и площада, където спонтанният напън на тъплата често пъти произвежда мащабни травми. За тези учени ставащото беше буря в чаша вода, станала възможна благодарение на преднамерено манипулативно представяне на замисъла на проекта от страна на припознатите за представители на елита в лицата на Божидар Димитров и Георги Първанов. Нарочно прокараната синонимност между „исторически мит“ и „неистина“ поражда емоционални реакции, водещи до консолидация на електорални маси. По този начин – продължава Дичев – лидерите на нацията допринасят за размножението на невежеството и пещерния национализъм.

Баташкото клане е исторически факт. Не би се намерил професионален историк, който да отхвърли това. Смяя да заявя, че заявили се в неслучилата се научна проява отговарят напълно на това условие. Подобна позиция се доказва и от сборника, отразяващ предвидените за представяне текстове.³³

Казано другояче, двама бивши „отговорни другари“, решени за нищо на света да не изпускат златните си кокошки, поведоха армията на недоволните към битка срещу универсалните виновници за всички злини – „предателите“. Обвинението към тях беше още по-силно тъкмо сега, защото ставаше дума за хора на ума, които няма начин да не знаят как стоят истински нещата, но въпреки това изглеждаха като продажници, оценили съвестта си за 30-ина сребърника³⁴, платени от някое чуждо разузнаване. Единият желаше да запази имджа си на „социален президент“, на „защитник на онеправданите и нападнатите“, ето защо, яко едногo Супермена, реши от нищото да се материализира в една научна дискусия, където нито му беше мястото, нито изобщо можеше да му бъде. Другият, традиционен титуляр на полето на атавистичния национализъм, известен с арогантно си поведение във всякакви прояви, проблематизиращи научно утвърдени клишета, считани за елементи от националната идентичност, не пропусна да отбележи поредния си зрелищен гол под звуците на ревящите тълпи, акламиращи го като цезар триумфатор.

Натискът на тъплата е решавал достатъчно много на брой и достатъчно отговорни дилеми в историята. Намесвал се е и там, където колебание хич

³⁰ Дичев, Ив. „От Батак съм, чичо...“ – *Сега*, 26.04.2007.

³¹ Мишкова, Д. „Параисторическият национализъм и властта“ – *Сега*, 2.05.2007.

³² Везенков, Ал. „Проектът и скандалът „Батак“ (разказ на един очевидец)“ – *Anamnesis*, 2009, 1, с. 132–203.

³³ Балева, М.; У. Брунбауер (съст.) *Батак като място на паметта*, София, 2007.

³⁴ Тъкмо тази библейска метафора употребяват националистите от партия „Атака“ в публичното си обръщение към проф. Улф Брунбауер: http://www.vestnikataka.com/?module=displaystory&story_id=71061&format=html

няма, насочвайки събитията към онази пресечка, зад която дебне отворената паст на пропастта. А научната етика е по определение деликатна, чуплива, напълно неустойчива на вербално насилие, а на физическо – съвсем. И кой би опонирал с лице (задължително и с тяло) на корпулентните юнаци с тъмни очила, облечени в черни тениски, заплашително кръстосани ръце с агресия в погледите, които често-често придружават мероприятията от площадния националистически регистър?! Това – и за тези, които все още вярват, че примитивността може да бъде победена с интелект, а в света като цяло винаги доброто тържествува. Ако на част от чудовищните престъпления на XX век не сме свидетели и ги приемаме като статистика, а не като човешки животи и съдби, и не четем през тях достатъчно смислено идеята за превъзходството на властта и на мускулите пред ума, на фитнеса пред финеса и ценностите, то тук всеки беше в състояние да изпита чрез опита си всераздробяващата доминация на грубата сила. Справки – разпъдените учени, събрали се на научна конференция. Събитие, което някак от само себе си се до-полага със сбиването пред софийската джамия³⁵, където крайни националисти провокираха конфликт с молещите се мюсюлмани по време на петъчната молитва. Липсваше само ходът на юмруците, но намерението за разправа беше ясно явено.

Мнозина от запазилите неутралитет по отношение на конференцията за Баташкото клане застанаха насреща на протестиращите няколко десетки университетски преподаватели с намерението да бранят в диалогичен режим независимостта на научните изследвания. По всичко изглежда, че критическите инструменти в очите на някои имат избирателно приложение, подобно на равенството през епохата на социализма – всички бяха равни, но само някои бяха привилегировани да бъдат по-равни. На този фон мълчанието на същите тези пред хората, съпровождащи Б. Димитров и Г. Първанов, изглежда самосъхранително, но не само. В крайна сметка световната литературна класика и примерите от историята трябва да служат за това – да възпитават съзнание за ненарушимостта на ценностите. Историците, сторили събирането по повод юбилея на Людмила Живкова, трябва да знаят това като стихотворение. На какво, прочее, се дължи тяхното безгласие тогава и достатъчно стабилната им отбрана сега? – Ако някой смята все още, че едното е научно събитие в техните очи, а онова от по-далечното минало не е, това би било проблем. Платформата, произвела приемането на усилието за проследяването на историята на популярната представа за Батак като ненаучно би следвало да не противоречи на привиждането на конференцията за Л. Живкова като ненаучна, като част от план за реставрация на комунизма, когото изгонихме през парадния вход, но той поляка се възвръща през задния.

Едва ли, прочее, следва да бъдем хиперкритични в опита си да обясним този двоен стандарт: срещу замисъла за възпоменаване на дъщерята на тоталитарния лидер застанаха хора без партийни афилиации, които не се намират по нищие политическо покровителство. Но това изобщо не беше така, говорейки за дебатите око-

³⁵ „Бой и пожар след митинг на 'Атака' пред джамията Баян Башъ“ – http://btvnews.bg/article/807561074-Boy_i_pojar_sled_miting_na_Ataka_pred_djamiyata_Banya_Basha.html

ло вглеждането в репрезентациите на кървавите събития в Батак. Ето защо апелът на организаторите на конференцията по повод годишнината от рождението на Л. Живкова звучи безкрайно фалшиво – колегиалността не само се консумира. Правилата на етиката следва да бъдат размахвани не само тогава, когато аз страдам от тяхното погазване, а във всеки миг, в който съм в състояние с доводи да защита нечия нарушена правота. Акт, който е първата проява на гражданска, професионална и лична съвест – само онзи, който е дал, без да очаква да му се даде в замяна, има легитимното право да призовава силата на правото на своя страна. Днес страдат далеч от нас, утре – по-близо стоящи, другиден насилието превзема и самите нас. Тъкмо това се случва, ако всеки, решен да съхрани на всяка цена личния периметър на сигурност, жертва свободата в името на тази кауза. Както каза някога философът Георги Каприев, единствено сигурното, до което води опита за размяна на свобода срещу сигурност, се нарича Държавна сигурност.

Още по-драматично-кух изглежда призивът към спазване на етичните норми на историческото изследване на фона на идеята, че тук не само избягването на широка публичност с цел запазване на личното, пренебрегвайки общото, е фактор, оставил атаката срещу говоренето за Баташкото клане да мине без последици. Тогава едни срещу други трябваше да се окажат партийни другари. Наивно е очакването, че професионалната свързаност и гилдийният морал могат да надделеят над връзка, въобразявана като генетическа, за каквато тя бе представена съвсем неотдавна от водещ български социалист.³⁶ Ето защо нямаше по-логичен ход от този воплите на „левите интелектуалци“ с партизанско безстрашие да бъдат насочени не към мълчащите колеги, които в обозримото минало претърпяха ущърб, пред гледката на който днес пострадаващите вече се бяха обърнали гърбом, сякаш това никога не би могло да засегне тях.

Нека бъде ясно – това е колегиално коректната позиция, която тук няма никакво място. В случая с провалената конференция събитие от научно естество бе саботирано от паранаучни и ненаучни сили, които, успяха да подменят силата на доводите с аргумента на насилието. И победиха. Мероприятие, принадлежащо към културата на диалога, бе спречено. Неговата причастност към академичния етос е безспорна. Доводът – излязлата след това книга с текстовете на авторите. Важно е да се има предвид, че в момента, когато публичната свада избухна и конференцията беше отменена, М. Балева вече беше публикувала няколко текста, посветени на проблема³⁷, предизвиквайки диалог и привличайки критически потенциали. Макар и лишен от акустичен шум, въпреки вялото си протичане, дебат имаше, а това ясно показва факта, че репрезентативни работи на изследователката са попаднали в български научен оборот.³⁸

³⁶ „Антон Кутев: Социализмът се предава като СПИН! Корнелия Нинова: Нечувано и обидно! Оставка!“ – *Труд*, 24.08.2012.

³⁷ Балева, М. „Кой (по)каза истината за Батак“ – *Култура*, 17 (2412), 5.05.2006; същата, „Хиатусът Батак“ – *Култура*, 29 (2424), 8.09.2006.

³⁸ Кайчев, Н. „Как Батак влезе в българския национален разказ“ – *Култура*, 24 (2419), 23.06.2006.

Баташкото клане е събитие, присъстващо в идентификационния код на българите. За него има смисъл да се говори, а участниците в несбъдналата се конференция го сториха и научно, и уважително, както подобава за намеса, пък дори и само с цел измерване, в поле, през което протичат високите волтажи на груповата травма.

За разлика от предвиденото събиране на територията на Софийския университет, легитимирано на първо място от организационния си комитет, в който личат имената на някогашни соц-другари, ползвани като остриета на Людмиловата тиха инвазия и профитирали дълго време на тази висока позиция. Политиката на Живкова имаше за цел да пребори лошия имидж на българите пред света чрез мега-проекти за създаване на културно-дълбок разказ, застанал гордо върху фундаментите на европейската цивилизация, поради което се нуждаеше, освен от академичен интелект, и от талантиливи комбинатори, каквито тя, разбира се, успя да намери. Част от тях под благосклонния поглед на Първата създадоха нови науки³⁹, на други бяха подарени цели научни звена. Не по-малко значими бяха социалните придобивки, сторени достъпни за малцината избрани. Няма съмнение, че група приятели⁴⁰, решени да отдадат почит на своята благодателка, опитаха да намерят форма за нормализиране на нейния противоречив образ – първа стъпка към враждането ѝ в разказа за българската история като социално значима конструкция.

Доколкото тя е била изтъкнато политическо лице, макар и част от един човекообразен режим, изтребил физически само в България хиляди, наранил десетки и стотици хиляди, а на още повече – обръкал събдата, едва ли следва да се съмняваме, че един ден каноничният исторически разказ ще включи и сюжет за нейната роля. Под тази наглед почти миловидна констатация се крие поредна чудовищна манипулация. Първо: изглежда, че никакъв обществен дебат не би могъл да предотврати вписването на личността в регистъра на историческия наратив за обществена консумация. Историята в тази логика на мислене не е плод на консенсус, а неотменима телеология, която поглъща и отделя всичко – един безконтролен процес, имащ свои закономерности, пред които всички трябва без замисляне да капитулираме. Попадането на Людмила в българската идентичностна рамка се мисли като неизбежност, заповядана от висша сила. От свръхсубект, за какъвто се представяше „системата“ през полувековния тоталитарен режим в България.

Безкрайно любопитно би било тъкмо такова предложение да бъде чуто

³⁹ Как се фабрикува модел за цяла една научна дисциплина вж. у Маринов, Ч. „Добре дошли в родината на Орфей: тракийското наследство между конструиране и комерсиализация“ – *Критика и хуманизъм*, 39, 2, 2012, с. 11–29.

⁴⁰ Такова е и заключението на културолога Ивайло Дичев, според когото „Българската история се превръща (...) в един вид примитивна религия, където няма институции, а приятели и врагове, няма аргументи, а окайване на собственото страдание и омраза към враговете. В този процес елитите не само не просвещават народа си, а го насъскват срещу всички онези, които застрашават националния им монопол.“ – вж. Дичев, *Ив. цит. съч.*

от устата на онези, чиито ментори бяха свършени в изтриването на историята. Пример в това отношение е разказът за летците, загинали в опити да отбранят България от съюзническите бомбардировки през зимата на 1943–1944г. Ненапрасно тяхното перманентно възпоменание бе осигурено след падането на тоталитарния режим: улици получиха имената на Димитър Списаревски, Неделчо Бончев и др. чак след 1990г., поради което се намират не в градската и паметово значима територия на София, а в индустриалната зона, където улиците се означават често пъти с номера не поради липсата на идеологически съществени кандидати, а поради незначителната публичност на тези места и невъзможността вложената символика да проработи в социален контекст. Навярно и до днес за тях щяха да си спомнят само специалистите, чиято памет в случая е непредставителна, ако не беше популярен поп-фолк изпълнител, който посвети на тези пилоти на изстребители свой албум, а на направилния първия въздушен таран в историята на военната авиация – и нарочна песен.⁴¹ Макар и сторено като част от стратегия за пазарен успех, това тъкмо действие осигури публикация на тези имена в корпуса на националната история, макар и в периферията ѝ поради полувековното идеологическо мотивирано мълчание.

Второ: зад безличната конструкция, отразяваща неизбежното попадане на Людмила Живкова в социално значимите регистри на паметта, може да бъде възможно разчетено усилие за маскиране на имената, даващи всичко от себе си за изтикването на този процес напред. „Така ще стане“ тук следва да се разбира като „тъкмо така ще го направим“. Няма съмнение, че зад тази формула вече стоят личности, а не аморфни и аниконични сили, които действат по характерен за левия тоталитаризъм начин – безгласно, подповърхнинно, подмолно, във всяка възможност за диалог. Всекиму е ясно, че опитът за критическо заговаряне на позиции се осъществява не от позицията на партийни основания. Ето защо щерката на диктатора Тодор Живков трябва да бъде вкарана в историята не през парадния вход, дори не през задния, а през канализацията: никой да не усети какво става.

Съществува, разбира се, възможност шумно освирканата конференция да опитва да разграничи Людмила Живкова като културна фигура от щерката на бившия диктатор, от психически неуравновесената млада жена, лесно губеща баланс в посока на езотерични учения. Звучи съвсем научно и чак похвално: за всичко трябва да се говори, дори и за монстрозното, тъй като само така пораженията от него биха могли да се надмогнат. Тук призивът към колегиалност и защита от позицията тъкмо на професионалната етика се сглобява свършено – какво по-логично от това учени да защитят свои колеги, ущърбени тъкмо в това свое качество?!

⁴¹ Става дума за Станислав (Слави) Трифонов и неговия албум, омасловен *Prima patruom* (2004). На корицата му изпълнителят е изобразен в черно-бял шрих с каска на летец на главата, имитираща тези от началото на 40-те, на фона на четири витлови самолета. Песента, посветена на Д. Списаревски, активира най-деликатните тонове на патриотизма както със свръхзнаковото си заглавие – „Ах, къде е мойто либе“, така и с емоционалната си музикална интерпретация.

Наукоидната фасада в случая отново прикрива непохватно усилие за умилено въвеждане в заблуждение. Нека припомним, че преди няколко години се състоя дискусия за именуване на част от градското пространство на проф. Богдан Филов в качеството му на изследовател на българските археологически старини⁴², един от създателите на фундамента на разказа за Античността по българските земи, който до днес е непоклатим, а по всичко личи, че неговите позитивни приноси ще останат не само дял от историята на науката, но и от нейното актуално производство. У никого няма съмнение, че думите срещу българските евреи и еврейската общност въобще в дневника на Филов са писани от него самия и поради убеждения. Депортирането на хилядите евреи от новоприсъединените земи също е исторически факт, който не е добре да се заобикаля или прескача, разсъждавайки личността на този български учен и политик. На твърдението, че Л. Живкова е „разведрила режима“ и е намерила рецептата за „социализъм с човешко лице“ може лесно да се отвърне, че да бъдеш част от един престъпен режим и да бъдеш по-малко злодей от тези около теб не означава твърде много. Името на Филов също щеше да бъде окачено на табела с професорска титла пред него, сиреч в неговата оценъчно безспорна обективация като учен.⁴³ Ето защо доводът, че събралите се имали намерение да изговорят нейния културен калибър, не издържа. Споделям последното с пълното убеждение, че хората биват кохерентни и разнолики едновременно така, както Иисус Христос се състои от неразделно и неслитно единство на божественото си и човешкото си естество. Ето защо отделянето и спояването на личностни характеристики и придаването им към нечий образ е въпрос на ефективна реторика, а не на същностно налични и обективно установими качества.

Полусъстоялата се конференция беше посветена на рождението на Дъщерята. Въведена по този начин, нейната поява е внушена като смислоторна за цялото общество. Ето защо три десетилетия след кончината ѝ тя трябва да бъде възпоменавана. Ето как тя бива инсталирана в календара на онези, които следва да бъдат помнени: хан Крум, княз Симеон, Георги Раковски и др. Към този ред тоталитаризмът додаде героите на комунистическата революция: Георги Димитров, Цола Драгойчева, Добри Терпешев, Пеко Таков и т.н. Историческият канон е нетолерантно построение, подобно на всички нему-подобни, почиращи на принципно идентична схемна логика. Литературният канон след 1990 г. не изхвърли нито един от авторите с леви убеждения, даже повече – техни текстове се падаха на приемни изпити по български език и литература в Софийския университет. Обстоятелство, което показва не само характера на канона, но и търпимостта на колегиата, успяла да спази критическата дистанция

⁴² „БАН: оценяваме Филов като учен, не като политик“ – http://dariknews.bg/view_article.php?article_id=360259

⁴³ Важно е да се има предвид, че организаторите на събитието с фокус Людмила Живкова бяха сред най-активните противници на именуването на улица на проф. Филов, наричайки го „фашист“, какъвто той никога не е бил. Особено енергична в това отношение беше проф. Искра Баева, в чиито изказвания личеше ясно изразена лява партийна позиция.

спрямо предмета си. Факт е, че днес в социално консумирания разказ за българската история повечето от някога триумфално интронизираните соц-дейци са изхвърлени. Честването на Людмила Живкова обаче изглежда, че прави пореден напън за реставрация на именно онази неактуална и идеологически компрометирана версия на наратива за българската есенциалност, продължавайки един ред, обявен на базата на ценностен консенсус за задънена улица.

Ако събитието се беше случило година преди или след символичната дата, то едва ли щеше да бъде толкова уязвимо. Тъкмо разделянето му от юбилея би било доказателство, че имаме пред себе си наука и опит за безпартиен анализ на миналото, за съблюдаване на правилата на научното изследване, основани на свободата. В такъв случай предположението, че през етоса на науката се осъществява подлост, имаща за цел да до-положи Людмила в реда на българското групово самоопределение, би изглеждала свършено неоснователно, а оттам самата конференция би била обществено безопасна. Тъй като няма съмнение, че ученият има задължения към обществото, част от които са да допринесе в изковаването на такъв разказ за колективния Аз-образ, който ще служи на каузата за постигане на общото благо. За разлика от усилията, потекли от препълнения с политически смисли критически център на университетското, които, произведени от не-свобода, залагат социална бомба със закъснител. Никак не твърдя, че въвеждането на тоталитарната принцеса в кръга на обществено съществените образи от историята не бива да се случва – бих изпаднал в ситуацията да денонсирам със замах професионализма си на историк и да се превърна в социален инженер, заобикаляйки правилата на критическото мислене. Ценностите, които очакваме да са споделени, налагат такива операции да бъдат плод на дебат, на обсъждане с участници всички, които биха имали какво да споделят. Незапълнеността на оценъчния център, на ядрото на академичното, следва да се отстоява, защото тъкмо това гарантира независимостта на научното поле от връвата на всекидневното, заплашваща да го пояде и редуцира науката до набор от правила, обслужващи прагматичния интерес на обществото. Отстояването на независимостта на интелекта в последна сметка почива върху схващането за науката като културен продукт.

Литература

- Алексиева, А. (2012). „Емоционални употреби на миналото: Възраждането като Златен век“. – ...*първа радост е за мене. Емоционалното съдържание на българската национална идентичност: исторически корени и съвременни измерения*, съст. Н. Аретов, София, с. 281–298.
- Атанасов, Д. (2011). „Маргинализацията на академичния исторически разказ“ – *Маргиналното в/на литературата*, София, с. 536–562.
- Балева, М. „Кой (по)каза истината за Батак“ – *Култура*, 17 (2412), 5.05.2006;
- Балева, М. „Хиатусът Батак“ – *Култура*, 29 (2424), 8.09.2006.
- Балева, М. (2007). У. Брунбауер (съст.) *Батак като място на паметта*, София.

- Везенков, Ал. (2009). „Проектът и скандалът 'Батак' (разказ на един очевидец)“ – *Anamnesis*, 1, с. 132–203.
- Георгиев, Ст. „Националните предатели се роят като мухи“ – *Десант*, 9.12.2009.
- Дичев, Ив. „От Батак съм, чичо...“ – *Сега*, 26.04.2007.
- Кайчев, Н. „Как Батак влезе в българския национален разказ“ – *Култура*, 24 (2419), 23.06.2006.
- Илчев, Ив. „За употребите на историята“ – *Сега*, 28.04.2007.
- Манчев, Б. „Университетът и политическото“ – *Култура*, 39 (2745), 22.11.2013.
- Маринов, Ч. (2012). „Добре дошли в родината на Орфей: тракийското наследство между конструиране и комерсиализация“ – *Критика и хуманизъм*, 39, 2, с. 11–29.
- Мишкова, Д. „Параисторическият национализъм и властта“ – *Сега*, 2.05.2007.
- Николов, Т. „Каква ни е Людмила Живкова?“ – *портал Култура*, 20.10.2012.
- Рицър, П. (2000). *От текста към действието*, София.
- Тодев, Ил. „Баташкото клане – мит или история? (Възрожденознание и възрожденнофобия – 4 тезиса за академична дискусия)“ – лекция на открито събрание на Научния съвет на Института по история, 22.05.2007 г.
- Христова, В. „Ректор се подписвал с фалшива титла“ – *Дума*, 16, 20.01.2012.

Dimitr Atanasov

BATAK VS. LYUDMILA ZHIVKOVA (AN ATTEMPT FOR SOCIOLOGY OF HISTORY)

Summary: The paper aims at analyzing a set of problems, tied to the interconnection between knowledge and society. Existing demarcations lines between the field of the ideology, seen in its narrow political meaning, and science; between knowledge as a professional concept, and popular knowledge, circulating in wider social frame, are examined.

Conclusions made are illustrated with numerous examples, taken from the scientific life in Bulgaria during the last ten years. Two conferences were organized. The first one, dedicated to the history of national essentiality elements, was banned. High political officials stood against it, and the conference did not take place. The second one, focused in studying particular traumatic aspects of the totalitarian past in highly disputable way, were held, even though after resounding protests, but with evident pretention to obtain research status and to have made distinguishable scientific contribution. Various interferences between scientific and political aspects of knowledge production are taken into consideration, interpreting numerous significant voices and silencing as well.

The conception for university, thought as terrain for independent expression of epistemological potentials and attitudes, are taken as fundamental. In this context, the university community is regarded as virtual community, as a filed for dialogue energies development and alternative thinking forging, not as mantra, (ab-)used in accordance of the practical need, applying double standards.